

BAŽNYTINIŲ BROLIJŲ UŽDARYMAS VILNIUJE XIX A. VIDURYJE

ALGIMANTAS KATILIUS

Įvadas. Brolija – tai bažnytinės vyresnybės įsteigta ir jai pavaldi religinė dvasininkų ir/ar pasauliečių draugija, turinti savo administraciją, įstatus ir nuosavybę. Brolijos tikslas – plėsti viešąjį kultūrą Bažnyčioje, gilinti narių krikščionišką gyvenimą, užsiimti tam tikra religine ar visuomenine veikla. Brolijos nariai reguliariai lanko pamaldas ir pasitarimus, renka vyresniuosius, pažymi brolijos šventes, su savo atributais dalyvauja iškilmėse, turi savo narių sąrašą ir brolijos nuostatų knygą¹.

Lietuvoje brolijos atsirado XV a. 1500 m. jau žinoma veikianti brolija Vilniuje. 1507 m. vyskupas Albertas Taboras patvirtino Šv. Mykolo broliją Vilniuje. XVI a. viduryje dėl Reformacijos bangos daugumos brolijų veikla užgeso arba nutrūko. 1581 m. Vilniuje buvo atkurta Šv. Onos brolija, o 1595 m. popiežiaus legatas atnaujino privilegiją prie Vilniaus Šv. Jono bažnyčios veikusiai siuvėjų Šv. Krispino ir Krispijono brolijai. Potridentinėje Bažnyčioje brolijų sklaida ypač rūpinosi vienuolijos. Bernardinai steigė Šv. Onos, Šv. Barbaros, Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo, dominikonai – Rožinio, karmelitai – Škaplieriaus, Šv. Juozapo, pranciškonai – Šv. Antano, augustinai – Šv. Teklės, Švč. Mergelės Marijos Paguodos². Gausiai brolijos steigėsi XVII–XVIII a. Aktyviai brolijos religiniame gyvenime reiškėsi ir XIX a. pirmoje pusėje iki jų uždarymo po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo.

Apie brolijų veiklą Vilniuje šiek tiek rašyta istorinėje literatūroje. Apie kai kurias Vilniaus bažnyčių brolijas savo veikale rašė Józefas Ignacy Kraszewski³. Duomenų apie Vilniaus bažnyčiose veikusias brolijas pateikė

¹ Liudas Jovaiša, „Brolijos“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*, sudarė Vytautas Ališauskas, Liudas Jovaiša, Mindaugas Paknys, Rimvydas Petrauskas, Eligijus Raila, Vilnius: Aidai, 2001, p. 109.

² *Ibid.*, p. 123–124.

³ Józef Ignacy Kraszewski, *Wilno od początków jego do roku 1750*, t. 2, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1840, p. 328–329, 389, 438–439, 447.

Adomas Honoris Kirkoras. Jis rašė apie katedros arkibroliją⁴, Šv. Jono bažnyčios brolijas⁵, paminėjo prie Šv. Onos bažnyčios gyvavusią Šv. Onos broliją⁶. Janas Kurczewski savo veikale apie Vilniaus vyskupiją paminėjo ir prie bažnyčių veikusias brolijas⁷. Prie Vilniaus Šv. Onos bažnyčios veikusias Šv. Martyno ir Šv. Onos brolijas savo studijoje aprašė Vladislovas Zahorskis⁸. Apie brolijų veiklą rašė Juozas Vaišnora knygoje *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Jis aprašė seniausias prie Vilniaus bažnyčių veikusias brolijas⁹ ir apibūdino įvairias Marijos garbei skirtas brolijas¹⁰. Diana Streikuvienė straipsnyje apie šv. Juozapo kultą Lietuvoje nurodė, kad Šv. Juozapo brolija prie basųjų karmelitų Šv. Teresės bažnyčios Vilniuje įsikūrė 1669 m.¹¹ Auksė Kaladžinskaitė sudarė XVIII a. Vilniuje veikusių brolijų sąrašą, į kurį įtrauktos 56 brolijos¹². Jovita Pivoriūnaitė paskelbė straipsnį, skirtą Vilniaus Šv. Onos brolijai¹³, Jolita Liškevičienė – apie Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje veikusios Penkių Kristaus žaizdų brolijos meninį palikimą¹⁴. Apie vieną broliją, veikusią Vilniuje 1860–1863 m., rašė Aldona Prašmantaitė¹⁵. Autorė priėjo prie tokios išvados: „Vilniaus Šv. Vincento Pauliečio brolija, vienijusi eliti-

⁴ Adomas Honoris Kirkoras, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, iš lenkų kalbos vertė Kazys Uscila, Antra pataisyta ir papildyta laida, Vilnius: Mintis, 2012, p. 47.

⁵ *Ibid.*, p. 59–60.

⁶ *Ibid.*, p. 185.

⁷ Jan Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie: Od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1912.

⁸ Władysław Zahorski, *Kościół św. Anny w Wilnie*, Wilno: Drukarnia Józefa Zawadzkiego, 1905, p. 29–32.

⁹ Juozas Vaišnora, *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1958, p. 69–73.

¹⁰ *Ibid.*, p. 80–99.

¹¹ Diana Streikuvienė, „Šv. Juozapo kultas Lietuvoje XVI–XIX a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1998, t. 13, p. 95.

¹² Auksė Kaladžinskaitė, „Brolijų dailės užsakymai Vilniuje XVIII a.“, in: *Dailės istorijos studijos*, t. 2: *Dailė LDK miestuose: Poreikiai ir užsakymai*, sudarytoja Aistė Paluišytė, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 157–163.

¹³ Jovita Pivoriūnaitė, „Vilniaus Šv. Onos brolija ir socialinė jos sudėtis XVI a.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2000, t. 16, p. 117–126.

¹⁴ Jolita Liškevičienė, „Penkių Kristaus žaizdų brolijos meninis palikimas“, in: *Kuriantis protas brangesnis nei turtai...: Skiriama dailėtyrininkei Marijai Matušakaitei*, sudarytoja Giedrė Mickūnaitė, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009, p. 95–109.

¹⁵ Aldona Prašmantaitė, „Vilniaus Šv. Vincento Pauliečio brolija (1860–1863): tarp filantropijos ir politikos“, in: *Lituanistika*, Vilnius, 2005, t. 62, Nr. 2, p. 20–32.

niams XIX a. visuomenės sluoksniams priklausiusias Vilniaus miesto moteris, buvo konfesinė filantropinė organizacija, nekėlusi politinių tikslų. Brolija veikė katalikų Bažnyčios kultūrinėje erdvėje, nors dalis jos narių priklausė stačiatikių Bažnyčiai. Brolijos veiklos nutraukimas atspindi ne tik bendrą to meto Rusijos imperijos buvusios Lietuvos-Lenkijos valstybės žemėse vykdytą konfesinę politiką, bet ir rodo, kad 1863 m. sukilimas bus įbauginęs imperinės valdžios pareigūnus tiek, kad politinių akcentų ieškota ir su politika nieko bendra neturinčiose gyvenimo sferose¹⁶.

Apibendrinančio straipsnio apie Vilniaus bažnytinių brolių uždarymą kol kas nėra. Iš vienos pusės, platesnis tyrimas apie bažnytinių brolių uždarymą galėtų praplėsti supratimą apie bendrą Katalikų Bažnyčios padėtį po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo. Iš kitos pusės, bažnytinės brolijos turėjo didelę reikšmę religiniame gyvenime ir jų uždarymas susiaurino galimybes tikintiesiems tenkinti savo dvasinius poreikius. Brolijos buvo uždaromos ne tik Vilniuje, bet visoje Vilniaus vyskupijoje ir kitose Lietuvos vyskupijose. Pasirinktas Vilniaus atvejis nėra išskirtinis visame Katalikų Bažnyčios Lietuvoje kontekste, tačiau iliustruoja bažnytinių brolių uždarymo mechanizmą.

Šiame straipsnyje, remdamiesi archyviniais šaltiniais, pirmiausia pateiksime statistinius duomenis apie Vilniuje prieš brolių uždarymą veikusias brolijas, vėliau bus analizuojama kaip buvo uždaromos Katalikų Bažnyčios brolijos Vilniuje po 1863 m. sukilimo numalšinimo, o pabaigoje pažvelgsime į Šv. Martyno broliją, kuri veikė prie Šv. Onos bažnyčios ir buvo vienintelė neuždaryta bažnytinė brolija. Brolių uždarymą reikia traktuoti bendrame Rusijos imperinės valdžios vykdytos politikos Katalikų Bažnyčios atžvilgiu po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo kontekste.

Bažnytinių brolių skaičius Vilniuje prieš uždarymą. Tikslų brolių skaičių Vilniuje prieš jų uždarymą sunku nustatyti. Netgi bažnytinės institucijos ir to meto cariniai valdininkai nurodo skirtingą bažnytinių brolių skaičių.

Rusijos valdžia į katalikų bažnyčiose buvusias brolijas dėmesį atkreipė po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo. Pirmiausia buvo renkami įvairūs duomenys apie Vilniaus vyskupijos bažnyčiose buvusias brolijas.

Generolas leitenantas Veselitskis informavo Vilniaus generalgubernatorių, kad pas vieną areštuotą politinį nusikaltėlį tarp popierių buvo rastas

¹⁶ *Ibid.*, p. 31.

Vilniaus Visų Šventųjų bažnyčios Škaplieriaus brolijos (Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija) patentas, išduotas 1855 m. ir išspausdintas Vilniuje. Pagal veikiančius įstatymus buvo griežtai draudžiamas visokių draugijų ir brolijų steigimas be vyriausybės žinios ir leidimo. Dėl to Vilniaus gubernatorius Vilniaus generalgubernatoriaus pavedimu paprašė Vilniaus vyskupijos valdytoją pasiaiškinti ir atsakyti į tokius klausimus: 1) Kokiu pagrindu ir kieno leidimu įsteigta Škaplieriaus brolija ir panašios brolijos bei draugijos? 2) Kada būtent gautas leidimas? 3) Kur būtent egzistuoja brolijos ir draugijos? 4) Prie kokių bažnyčių? 5) Kokie šių brolijų įstatai ir kam jos pavaldžios? Vyskupijos valdytojas prelatas prepozitas Juozapas Baukevičius savo rezoliucijoje ant rašto nurodė, kad konsistorija surinktų reikiamus duomenis – apie brolijas vienuolynuose iš vienuolynų vizitatorių, apie brolijas vyskupijos bažnyčiose iš dekanų¹⁷. Netrukus buvo duotas nurodymas dekanams ir vienuolynų vizitatoriui pateikti duomenis nurodytais klausimais. Praėjus kiek laiko dekanai pateikė duomenis apie brolijas jų dekanatų bažnyčiose. Vilniaus dekanas savo atsakymą datavo 1864 m. rugsėjo 1 d.¹⁸ Pagal dekaną pateiktus duomenis Vilniaus miesto parapijų bažnyčiose buvo šios brolijos: 1) Švč. Trejybės brolija prie Šv. Rapolo bažnyčios, įsteigta Vilniaus vyskupo Andriejaus Benedikto Klungevičiaus 1839 m. balandžio 10 d. nurodymu; brolija Šv. Rapolo bažnyčioje turėjo savo altorių; 2) Švč. Mergelės Marijos Maloningosios brolija prie Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios; brolija Šv. Apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje įvedė Vilniaus vyskupas Konstantinas Kazimieras Bžostovskis 1690 m. gegužės 9 d.; 3) prie Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios dar veikė ir Penkių Kristaus žaizdų brolija; brolija į Vilniaus Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčią įvedė Slupsko kustodas ir oficiolas 1668 m. gruodžio 17 d.; 4) Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės (Škaplieriaus) brolija prie Šv. Jonų bažnyčios, egzistavusi pagal popiežių bules ir Vilniaus vyskupijos vyskupų leidimus; 5) Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo brolija prie Šv. Jonų bažnyčios; brolija įvesta 1855 m. su vyskupijos vyresnybės leidimu; 6) Šv. Rožinio brolija prie Šv. Dvasios bažnyčios.

Kitoje vietoje surinktuose duomenyse apie Vilniaus miesto bažnytines brolijas pateikiamos žinios ir apie kitas brolijas¹⁹: 1) Švč. Mergelės Marijos

¹⁷ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 6914 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1864-06-23, in: *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, (toliau – LVIA), f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 1.

¹⁸ Duomenys apie Vilniaus miesto parapijų bažnyčių brolijas, 1864-09-01, in: LVIA, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 65–68.

¹⁹ Duomenys apie Vilniaus miesto dekanato brolijas, [1868], in: LVIA, f. 604, ap. 1, b. 11741, l. 289–294.

Ramintojos brolija prie Vilniaus Šv. Jonų bažnyčios; 1852 m. po augustijonų vienuolyno uždarymo imperatoriaus paliepimu iš augustijonų bažnyčios ši brolija perkelta į Šv. Jono bažnyčią; 2) Šv. Teklės brolija prie Šv. Jono bažnyčios; brolija taip pat po augustijonų vienuolyno uždarymo perkelta į Šv. Jono bažnyčią; 3) Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija prie senosios observancijos karmelitų Visų Šventųjų bažnyčios.

Vilniaus katedroje veikė Švč. Mergelės Marijos Saldžiausiojo Vardo brolija, įsteigta 1670 m. balandžio 12 d.²⁰

Vilniaus senosios observancijos karmelitų Visų Šventųjų bažnyčios klebonas pateikė duomenis apie dvi karmelitų bažnyčioje veikusias brolijas. Pirmoji iš jų buvo Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija, įsteigta 1669 m. sausio 7 d., antroji – Skaistyklos sielų gelbėjimo brolija, įsteigta 1763 m. balandžio 15 d.²¹

Aušros Vartų parapijos klebonas nurodė, kad čia veikusi Šv. Juozapo brolija nustojo veikti dar prieš brolijų uždarymą²².

Yra pateikti duomenys ir apie Vilniaus vicedekanato bažnyčiose buvusias brolijas²³: 1) Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija prie Nemėnčinės bažnyčios; brolija egzistavo nuo senų laikų, o 1856 m. Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinskio pagal bažnytinius įstatymus išduotas patvirtinimas iki šiol buvo civilinės valdžios nepatvirtintas; 2) Šv. Rožinio brolija prie Maišiagalos bažnyčios; brolija egzistavo su vyskupijos vyresnybės leidimu; 3) Šv. Rožinio brolija prie Musninkų bažnyčios; brolija egzistavo nuo 1733 m. su vyskupijos vyresnybės leidimu, tačiau raštiško patvirtinimo nėra; 4) Šv. Rožinio brolija prie Čiobiškio bažnyčios, įsteigta 1851 m. dominikonų ordino provincijolo Dacevičiaus, leidus Vilniaus vyskupui Vaclovui Žilinskiui, ką patvirtina sudarytas aktas; 5) Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija prie Kernavės bažnyčios; brolija egzistavo nuo seno, o nuo 1821 m. buvo atnaujinta kunigo Cybovičiaus su vyskupijos vyresnybės leidimu; 6) Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo brolija prie

²⁰ Vilniaus katedros valdybos raštas Nr. 3 Vilniaus 2-os dalies pristavui, 1867-01-23, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 380; plg. Auksė Kaladžinskaitė, *op. cit.*, p. 162.

²¹ Vilniaus Visų Šventųjų senosios observancijos karmelitų vienuolyno klebono raštas Nr. 27 Vilniaus dekanato dekanui, 1866-03-17, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 398; plg. Auksė Kaladžinskaitė, *op. cit.*, p. 160.

²² Aušros Vartų parapijos klebono pranešimas Vilniaus vyskupijos dvasinei konsistorijai, [s.a.], in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 213, 218.

²³ Vilniaus vicedekano raštas Nr. 185 Vilniaus vyskupijos konsistorijai ir brolijų sąrašas, 1864-08-06, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 48–50.

Dūkštų bažnyčios; brolija 1772 m. įvesta Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio, o 1856 m. spalio 11 d. patvirtinta Vilniaus vyskupo Vaclovo Žilinskio; 7) Šv. Rožinio brolija prie Sudervės bažnyčios; brolija 1772 m. įvesta Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio; patvirtinimo nėra, nes įsteigimo aktas sudegė per 1858 m. birželio 10 d. gaisrą; 8) Šv. Rožinio arkibrolija prie Verkių bažnyčios.

Bažnytiniame administraciniame Vilniaus vyskupijos suskirstyme Vilniaus dekanatas buvo sudarytas iš dviejų dalių: Vilniaus miesto ir Vilniaus vicedekanato, kurio bažnyčios buvo įsikūrusios už Vilniaus miesto ribų. Vilniaus vicedekanui priklausė ir Verkių parapija. 1866 m. Vilniaus vicedekanate buvo aštuonios parapijos: Nemenčinės, Sudervės, Maišiagalos, Musinkų, Kernavės, Čiobiškio, Dūkštų, Verkių su filija Riešėje²⁴. Taigi visose Vilniaus vicedekanato parapijose buvo bažnytinių brolijų.

Negavęs prašytų duomenų, Vilniaus gubernatorius dar kartą rašė Vilniaus vyskupijos konsistorijai, kad būtų pateikti duomenys apie vyskupijos bažnyčiose buvusias brolijas²⁵. Konsistorijos atsakyme į šį raštą rašoma, kad iki šio krašto prijungimo prie Rusijos valstybės bažnytinės brolijos buvo steigiamos su vyskupijos vyresnybės leidimais pagal popiežių bules²⁶.

Duomenų apie Vilniaus vyskupijos brolijas pareikalavo ir Kitatikių dvasinių reikalų departamentas pagal vidaus reikalų ministro nurodymą²⁷. Buvo reikalaujama pateikti ne tik bendrus duomenis apie brolijas, bet ir kokiais pagrindais jos egzistuoja imperijoje, smulkiai paaiškinant tokius dalykus: kokiose vyskupijos bažnyčiose ir kokios brolijos egzistuoja, nuo kurio laiko, kokių tikslu įkurtos, kokiomis taisyklėmis ar instrukcijomis vadovaujasi, ar kada nors buvo popiežių bulėmis pristatyta vyskupams tų brolijų įsteigimas arba jų įstatai ir patentai, ir jeigu yra panašios bulės, įstatai ir patentai, tai pareikalauta patvirtintus jų egzempliorius pristatyti į departamentą. Vilniaus vyskupijos dekanatų dekanai atsuntė panašius duomenis apie brolijas kaip ir 1864 m., kurie buvo pateikti anksčiau. Konsistorija taip

²⁴ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Vilnensi in Annum Domini 1866*, Wilnae: Typis Josephi Zawadzki, 1865, p. 132–133.

²⁵ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 12028 Vilniaus vyskupijos konsistorijai, 1864-11-28, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 78.

²⁶ Vilniaus vyskupijos konsistorijos raštas Nr. 14402 Vilniaus civiliniam gubernatoriui, 1864-12-16, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 79–80v.

²⁷ Kitatikių dvasinių reikalų departamento raštas Nr. 816 Vilniaus vyskupijos valdytojui prelatui Juozapui Baukevičiui, 1865-04-30, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 87.

pat surinko duomenis apie visas Vilniaus vyskupijoje veikusias brolijas ir nurodė bažnyčias, kuriose veikė kiekviena brolija²⁸.

1868 m. rugsėjo 21 d. Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos rašte Vilniaus miesto dekanato dekanui minimas 1865 m. rugpjūčio 10 d. Vilniaus miesto dekanato dekanas raštas, kuriame išvardyta 12 brolijų²⁹: 1) Švč. Trejybės brolija prie Vilniaus Šv. Rapolo bažnyčios; 2) Švč. Mergelės Marijos Maloningosios brolija prie Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios; 3) Penkių Kristaus žaizdų brolija prie Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios; 4) Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo brolija prie Bernardinų bažnyčios; 5) Šv. Barboros brolija prie Bernardinų bažnyčios; 6) Šv. Onos brolija prie Šv. Onos bažnyčios; 7) Šv. Martyno brolija prie Šv. Onos bažnyčios; 8) Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija prie Šv. Jono bažnyčios; 9) Švč. Mergelės Marijos Ramintojos brolija prie Šv. Jono bažnyčios; 10) Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės brolija prie senosios observancijos karmelitų Visų Šventųjų bažnyčios; 11) Skaistyklos sielų gelbėjimo brolija prie senosios observancijos karmelitų Visų Šventųjų vienuolyno bažnyčios; 12) Šv. Rožinio brolija prie Šv. Dvasios bažnyčios.

Vilniaus parapijų tinklas nusistovėjo XIX a. viduryje ir toks išliko iki XX a. pradžios. Iš viso buvo aštuonios teritorinės parapijos: Šv. Jono, Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo, Šv. apaštalų Petro ir Povilo, Šv. Rapolo, Visų Šventųjų, Aušros Vartų Šv. Teresės, Šv. Dvasios, bernardinų (po vienuolyno uždarymo vadinta buvusių bernardinų parapija). Neteritorinė buvo Šv. Onos bažnyčios parapija, kuri aptarnavo katalikus vokiečius (vokiečių katalikų kongregacija). Iš pateiktų duomenų apie brolijas matome, kad prieš brolijų uždarymą ne visose Vilniaus parapijose būta brolijų. Brolijų jau neturėjo Šv. apaštalų Pilypo ir Jokūbo parapija ir Aušros Vartų Šv. Teresės parapija. Vilniaus bažnyčiose veikė 13 pavadinimų 15 brolijų. Daugiausia brolijų – net 4 – veikė Šv. Jono bažnyčioje, po dvi buvo Šv. apaštalų Petro ir Povilo, bernardinų, Šv. Onos bažnyčiose. Brolija taip pat buvo ir neparapinėje katedros bažnyčioje.

Brolijų uždarymas. Bažnytinės brolijos Vilniaus religiniame gyvenime dėl savo socialinės ir dvasinės reikšmės tikintiesiems užėmė svarbią vietą. Po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo Rusijos imperijoje buvo imtasi represinių priemonių prieš Katalikų Bažnyčios dvasininkus ir tikinčių-

²⁸ Duomenys apie Vilniaus vyskupijos brolijas, 1865, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 268–291.

²⁹ Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos raštas Nr. 5673 Vilniaus miesto dekanato dekanui, 1868-09-21, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 16v–17.

jų religinio gyvenimo apraiškas³⁰. Buvo uždaromi vienuolynai, bažnyčios, uždraustos procesijos už bažnyčios ribų, ribojama kunigų keliavimo teisė ir kita. Ieškant bažnytinių brolių uždarymo priežasčių, galima paminėti du momentus. Pirma, taip buvo siekiama sumažinti Katalikų Bažnyčios visuomeninio ir socialinio veikimo galimybes, antra, carinius valdininkus po 1863–1864 m. sukilimo gąsdino bet kokios organizuoto veikimo formas.

Apie brolių uždarymą Vilniaus gubernatorius 1868 m. balandžio 30 d. rašte pranešė Vilniaus vyskupijos valdytojui, kad Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymu Romos katalikų bažnytinės brolijos, kurios turi teisėtą pagrindą savo egzistavimui ir vyriausybės leidimą, gali toliau veikti be kliūčių, o tos brolijos, kurios neturi teisėto leidimo, turi būti uždarytos. Nurodymas turėjo būti nedelsiant vykdomas³¹.

1901 m. Vilniaus gubernatoriaus Nikolajaus Gruzinskio memorandume teigiama, kad „generolas adjutantas Potapovas, atkreipęs dėmesį, kad nė viena draugija ar brolija, remiantis įstatymais, negali veikti be vyriausybės žinios ir leidimo, 1868 m. balandžio 20 d. aplinkraščiu nr. 1315 nurodė, kad brolijos, kurios teisėtai veikia ir turi vyriausybės leidimą, gali netrukdomai likti, bet tos brolijos, kurios negali pateikti teisėto leidimo ir neturi [patvirtintų] nuostatų, turi būti tuoj pat uždarytos, iš jų narių paimti neteisėti dokumentai, o dekanai ir bažnyčių klebonai privalo pasirašyti, kad šį potvarkį paskelbė parapijiečiams ir broliukams“³². Pagal šį potvarkį Vilniaus gubernijoje buvo uždarytos 78 brolijos³³.

Vilniaus gubernatorius 1868 m. gegužės 28 d. rašte Vilniaus vyskupijos konsistorijai rašė, kad įsakytų nedelsiant uždaryti Vilniaus gubernijoje be vyriausybės leidimo veikiančias Romos katalikų brolijas, paliekant tik tas brolijas, kurios savo egzistavimui turi teisėtą leidimą³⁴.

Kaip matome, pagal Vilniaus generalgubernatoriaus aplinkraščių turėjo būti uždaromos visos brolijos, kurios neturėjo valdžios institucijų oficialaus

³⁰ Plačiau žr. „Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m.“, parengė Vytautas Merkys, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 20, p. 247–322.

³¹ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 2139 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1868-04-30, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 459.

³² „Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m.“, p. 271.

³³ *Ibid.*

³⁴ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 2921 Vilniaus vyskupijos konsistorijai, 1868-05-28, in: *LVIA*, 604, ap. 4, b. 1832, l. 482.

leidimo veikti. Kaip konkrečiai buvo uždaromos brolijos, duomenų archyvuose šaltiniuose nerasta. Tačiau kai kuriuos uždarymo momentus galima pastebėti iš toliau pateikiamų archyvinių šaltinių.

Vilniaus vyskupijos konsistorija rašte Vilniaus vyskupijos dekanams ir Vilniaus gubernatoriui nurodė, kad į Vilniaus gubernatoriaus 1868 m. gegužės 28 d. nurodymą uždaryti visas be vyriausybės leidimo Vilniaus gubernijoje veikiančias bažnytines brolijas konsistorija 1868 m. birželio 4 d. priėmė sprendimą tokias brolijas uždaryti ir birželio 8 d. per dekanus išsiuntė nurodymus Vilniaus gubernijos dvasininkams. Neuždarytos galėjo likti tik tos brolijos, kurios turėjo vyriausybės leidimą³⁵.

Vilniaus gubernatorius 1868 m. rugpjūčio 6 d. rašte Vilniaus policmeisteriui nurodė, kad uždarytų brolijų nariams negali būti leidžiama dalyvauti religinėse apeigose ar dalyvauti laidojant buvusių brolijų narių ir panašiai³⁶.

Vilniaus policmeisteris Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos prašė pateikti duomenų, kokios bažnytinės brolijos Vilniuje buvo uždarytos ir kokios liko veikti, pateikti smulkų aprašymą jų turto ir kapitalų, atiduotų parapijų klebonų žiniai³⁷. Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos atsakyme nurodyta, kad uždarytos brolijos buvusios prie Šv. Jono, senosios observancijos karmelitų Visų Šventųjų vienuolyno, Šv. apaštalų Petro ir Povilo, Šv. Dvasios, katedros ir Šv. Rapolo bažnyčių. Šios brolijos neturėjo teisėto vyriausybės leidimo veikti. Neuždaryta buvo vokiečių katalikų kongregacijos Šv. Martyno brolija prie Šv. Onos bažnyčios³⁸.

Vilniaus gubernatorius atkreipė dėmesį, kad nors bažnytinės brolijos ir buvo uždarytos ir su tuo supažindinti klebonai, tačiau ir toliau vyksta škaplierių bei kitų embleminių brolijų ženklų gamyba ir prekyba. Kunigai tai slaptai palaiko, nes, kaip žinoma, škaplieriai be kunigo pašventinimo negali būti parduodami. Dėl to gubernatorius prašė vyskupijos valdytojo imtis priemonių, kad brolijos iš tikrųjų nustotų veikti ir uždrausti kunigams šventinti embleminius brolijų ženklus³⁹. Vilniaus vyskupijos dvasinė

³⁵ Vilniaus vyskupijos konsistorijos raštas Vilniaus vyskupijos dekanams ir Vilniaus gubernatoriui, 1868-06-19, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 498–499v.

³⁶ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 5343 Vilniaus policmeisteriui, 1868-08-06, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11741, l. 300.

³⁷ Vilniaus policmeisterio raštas Nr. 2342 Vilniaus vyskupijos dvasinei konsistorijai, 1868-08-24, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 1.

³⁸ Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos raštas Nr. 5350 Vilniaus policmeisteriui, 1868-09-06, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 2–3.

³⁹ Vilniaus vyskupijos valdytojo raštas Nr. 1301 Vilniaus vyskupijos dvasinei konsistorijai, 1868-11-12, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 174.

konsistorija per dekanus nurodė dvasininkams vykdyti minėtus gubernatoriaus nurodymus⁴⁰.

Vilniaus policmeisteris 1868 m. lapkričio 18 d. rašte Vilniaus vyskupijos valdytojui prašė pateikti duomenų apie Vilniaus mieste uždarytas bažnyčias ir vienuolynus bei prie jų buvusias brolijas⁴¹. Vilniaus miesto dekanato dekanas pateikė duomenų apie uždarytus vienuolynus ir nurodė, kad prie vienuolynų bažnyčių brolijos neveikė⁴².

Vilniaus gubernatoriaus rašte Vilniaus vyskupijos valdytojui nurodoma, kad Vilniaus generalgubernatoriaus patvarkymu uždarytų brolijų kilnojama turtą reiktų atiduoti toms bažnyčioms, prie kurių jos veikė⁴³. Brolijų, kurių bažnyčios buvo uždarytos, turtą reiktų atiduoti toms bažnyčioms, kurioms buvo priskirti uždarytosios bažnyčios parapijiečiai, o jei parapijiečiai buvo priskirti kelioms bažnyčioms, tai turtą atiduoti tai bažnyčiai, kuriai priskirta daugiausia uždarytosios bažnyčios parapijiečių. Šiame rašte taip pat rašoma, kad bažnyčių, prie kurių buvo brolijos, klebonai surinktų visų brolijų embleminius ženklus, įstatus ir brolijų knygas ir po to policijos priežiūroje visa tai būtų sunaikinta⁴⁴. Tame pačiame rašte informuojama, kad dėl brolijų piniginių sumų ir nekilnojamo turto kreiptasi į vidaus reikalų ministrą⁴⁵. Buvusių brolijų piniginės sumos ir nekilnojamas turtas buvo perduoti Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės kolegijos žiniai⁴⁶.

Brolijų uždarymas vertė dvasininkus ieškoti būdų kaip kitaip veikti. Vilniaus gubernatoriaus Gruzinskio memorandumė sakoma, kad daugelis kunigų buvo įtariamai, jog parapijiečius ir ypač moteris slaptai įrašo į škaplierių ir rožinio brolijas⁴⁷. Šiame memorandumė padėtis apie brolijas taip apibūdinama:

⁴⁰ Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos raštas Nr. 7264 Vilniaus vyskupijos dekanams, 1868-11-25, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 175.

⁴¹ Vilniaus policmeisterio raštas Nr. 3194 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1868-11-18, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 187.

⁴² Duomenys apie nuo 1863 m. uždarytus Vilniaus miesto vienuolynus ir brolijas, 1869-01-07, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 205v–206.

⁴³ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 2301 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1871-08-28, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 234v.

⁴⁴ *Ibid.*, l. 235.

⁴⁵ *Ibid.*, l. 234v.

⁴⁶ „Romos katalikų ir jų dvasininkų teisių varžymai Rusijos imperijos Šiaurės Vakarų krašte 1864–1901 m.“, p. 271.

⁴⁷ *Ibid.*, p. 272.

Asmenys, įrašyti į šiuos stropiai nuo civilinės valdžios akių saugomus sąrašus, įsigyja embleminius brolių ženklus – škaplierius bei rožinius ir įsipareigoja atlikti tam tikrą dvasinę veiklą – kalbėti maldas, laikytis specialių pasninkų. Daugelis valstiečių katalikų, sekdami tikrais broliukais, įsigyja ir nešioja šiuos ženklus, bet tik kaip religiniu požiūriu gerbtinus daiktus. Ši aplinkybė padėjo plisti škaplierių ir rožinių nešiojimui. Daugumoje liaudies vartojamų lenkiškų maldaknygių visad galima rasti keletą maldų, skirtų turintiems škaplierius ir rožinius; šios maldos taip pat yra lyg šių brolių rašytiniai nuostatai. Raštingi valstiečiai, radę šias maldas spausdintoje maldaknygėje ir labai pagarbiai žiūrėdami į religines knygas, patys, be savo parapijos dvasininko įtaigos, mano, kad katalikai savo sielą išgelbėti gali tik priklausydami vienai ar kitai bažnytinei brolijai. Toliau įtakos jau imasi kunigai per išpažintį. Kunigas, bijodamas civilinės valdžios persekiojimo, nesiryžta aktyviai pasireikšti kaip brolijos organizatorius, o pats valstietis vis dėlto anksčiau ar vėliau kurioje nors religinių daiktų krautuvėlėje įsigyja minėtas brolijos emblemas, pats nešioja ir uoliai skaito nustatytas maldas. Taip susidaro sąlygos kurtis brolijoms ne tik dėl Romos katalikų dvasininkų įtakos ir įtaigos, bet ir lyg savaime.⁴⁸

Vilniaus, kaip ir visos Vilniaus vyskupijos, bažnytinės brolijos buvo uždaromos pagal Vilniaus generalgubernatoriaus Aleksandro Potapovo 1868 m. balandžio 20 d. aplinkraščių. Pagal šį aplinkraščių buvo uždarytos visos Vilniuje veikusios katalikų bažnytinės brolijos, išskyrus vieną. Brolių uždarymas vertė tikinčiuosius imtis slaptų veikimo būdų.

Šv. Martyno brolija prie Šv. Onos bažnyčios. Po visų katalikų bažnytinių brolių uždarymo liko vienintelė Šv. Martyno brolija, nes ji jungė Vilniuje gyvenančius užsieniečius katalikus.

Šv. Martyno brolija buvo įkurta XV a. pradžioje. Brolijos tikslas buvo rūpintis užsieniečiais, mokyti jaunimą, maitinti vargšus ir gydyti ligonius. Brolija visada laikydavo vokiečių kalbą mokantį pamokslininką. Po 1563 m. gaisro įgriuvo Šv. Onos bažnyčios skliautai ir Šv. Martyno brolija nustojo veikti, nes neturėjo kur laikyti pamaldas. Tik 1604 m. atnaujinus Šv. Onos bažnyčią, brolija vėl pradėjo veikti, bet netrukus 1613 m. vokiečių kongregacija savo pamaldas perkėlė į Švč. Trejybės bažnyčią Dominikonų gatvėje ir ten išbuvo 20 metų. 1636 m. rugsėjo 23 d. Vilniaus vyskupas Abraomas Vaina patvirtino Šv. Martyno broliją, o kitais metais ją perkėlė į jėzuitų Šv. Ignoto bažnyčią. XVIII a. pabaigoje Šv. Ignoto bažnyčią pavertus kareivinėmis, brolija glaudėsi įvairiose vietose ir tik 1824 m. sugražinta į Šv. Onos bažnyčią⁴⁹.

Vilniaus gubernatorius 1865 m. rugsėjo 13 d. rašte Vilniaus generalgu-

⁴⁸ *Ibid.*

⁴⁹ Władysław Zahorski, *op. cit.*, p. 29–30; plg. Juozas Vaišnora, *op. cit.*, p. 69–70.

bernatoriui pirmiausia išdėstė Šv. Martyno brolijos (kongregacijos) istorines veikimo aplinkybes. Toliau rašoma, kad brolijos veikimo tikslas buvo labdaringas, pasireiškiantis sergančių ir neturtingų užsieniečių katalikų globa – susirgusiems brolijos nariams turėjo būti teikiama pagalba, laidojami neturtingieji, dalyvaujama brolijos nario laidotuvėse. Per septynias didžiąsias šventes brolijos nariai turėjo prieiti išpažinties. Kiekvienas brolijos narys į kasą turėjo mokėti pusantros kapeikos, neturtingieji – pusę kapeikos, tačiau šios rinkliavos buvo nesilaikoma jau nuo senų laikų. Taip pat nesilaikoma brolijos įstatų pirmo punkto, kur sakoma, kad „tie, kurie nori įstoti į broliją, turi būti užsieniečiai“. Palyginus brolijos narių sąrašus, matyti, kad ten buvo lenkiškų ir lietuviškų pavardžių. Brolijos pamaldos vyko Šv. Onos bažnyčioje lotynų ir vokiečių kalbomis. Brolija turėjo pastatų: dviejų aukštų mūrinį namą Vilniaus gatvėje ir medinį namą su flygeliu Polocko gatvėje netoli bernardinų kapinių. Pirmasis namas buvo nuomojamas ir davė brolijai apie 500 rublių pelno. Antrajame name buvo įsikūrusi Šv. Martyno brolijos ligoninė arba prieglauda. Šv. Onos bažnyčioje saugotas brolijos kilnojamas turtas: liturginiai rūbai, sidabriniai ir variniai daiktai, paveikslai ir kita. Be to, brolija kiekvienais metais iš Vilniaus išdinės gaudavo 90 rublių sidabru, paskirtų imperatoriaus Povilo I, kuriuos sunaudodavo vokiečio katalikų pamokslininko išlaikymui. Šv. Martyno brolijai, sprendžiant iš išpažinties priėjusių asmenų sąrašo, 1863 m. priklausė apie 245 asmenys. Brolijoje buvo susidariusios dvi grupės (partijos). Viena iš užsieniečių vokiečių, kita iš lenkų kilmės asmenų. Pirmieji seniūnu buvo išsirinkę kepurininką Erlerį, o antrieji balnių Dancevičių. Dėl to šios brolijos nariai tarpusavyje barėsi ir kiekviena pusė norėjo perimti brolijai priklausantį namą.

Rašto pabaigoje gubernatorius padarė kelias išvadas: 1) didžiąją dalį brolijos narių sudarė lenkai ir lietuviai, nors statute nurodyta, kad stojantieji į broliją turi būti užsieniečiai; 2) nesilaikyta brolijos nustatytos rinkliavos; 3) įstatuose nurodyta, kad brolijos įkūrimo tikslas buvo tai, jog užsieniečiai amatininkai nemokėjo lenkų kalbos ir dėl to negalėjo gerai atlikti religinių pareigų; 4) brolijos nariai nesirūpino įstatuose numatytų pareigų vykdymu. Pateikęs tokias išvadas, gubernatorius manė, kad Šv. Martyno broliją reikia panaikinti, o brolijai priklausiusį turtą perduoti Globos tarybai, vadovaujančiai visuomenės globai Vilniuje, įpareigojant ją išlaikyti brolijos prieglaudą, taip pat teikti pagalbą atvykstantiems į Vilnių neturtingiems užsieniečiams katalikams. Šv. Onos bažnyčią perduoti valdyti Bernardinų parapijos klebonui⁵⁰.

⁵⁰ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 10355 Vilniaus generalgubernatoriui, 1865-09-13, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1866, b. 1353, l. 1–3v.

Tačiau Šv. Martyno brolija nebuvo uždaryta ir netgi buvo imtasi priemonių ją oficialiai įteisinti valdžios institucijose.

Vilniaus gubernatorius 1866 m. spalio 12 d. rašte Vilniaus generalgubernatoriui nurodė: 1) Šv. Martyno brolijos įstatai komisijos buvo peržiūrėti bei perteikti rusų ir vokiečių kalbomis; 2) visi katalikai, gimę Vakarų krašte ir Lenkijos karalystėje, pagal brolijos įstatus neturintys teisės būti brolijos nariais, 1866 m. balandžio 2 d. komisijos nutarimu pašalinti iš brolijos ir taip pašalinti nesutarimai tarp brolijos narių. Rašte nurodoma, kad gubernatorius davė teisingą veiklos kryptį brolijai, buvo nustatyta aiški atskaitomybė, užvestos naujos knygos, visas brolijos kilnojamas ir nekilnojamas turtas suregistruotas, brolijos nariams nurodyta vykdyti statuto numatytus įsipareigojimus ir taisykles. Toliau rašte nurodyta, kad nei brolijos statute, nei jos veiksmuose niekas neprieštarauja rusų tautai ir stačiatikybei šiame krašte⁵¹.

1872 m. Vilniaus gubernatorius nematė Šv. Martyno brolijos veikloje kenksmingų pradų ir buvo patenkintas brolijos veikimu bei manė, kad brolijos veikla gali būti tęsiama toliau⁵².

1873 m. sudarytame Šv. Martyno brolijos narių sąrašė iš viso buvo užfiksuoti 67 vyriškos giminės asmenys, prie kurių nurodyti jų šeimų nariai. Pagal pilietybę brolijos nariai buvo trijų rūšių: užsieniečiai (30), Rusijos pilietybę priėmę užsieniečiai (25) ir Rusijos piliečiai (12)⁵³. Kaip matome, daugumą sudarė užsieniečiai arba buvę užsieniečiai ir priėmę Rusijos pilietybę. Daugumos narių pavardės buvo vokiškos. 1878 m. brolijoje buvo 167 vyrai ir 161 moteris⁵⁴.

Šv. Martyno brolijos įstatų patvirtinimas užsitęsė keletą metų, kol 1875 m. vidaus reikalų ministras juos patvirtino ir leido brolijai veikti su sąlyga, kad brolijos nariais galės būti tik vokiečiai katalikai užsieniečiai. Šios sąlygos vykdymo priežiūra buvo patikėta Vilniaus gubernatoriui. Dėl to brolijos pirmininkas privalėjo gubernatorių kaskart informuoti apie naujų narių priėmimą ir jų pasitraukimą⁵⁵.

⁵¹ Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 8794 Vilniaus generalgubernatoriui, 1866-10-12, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1866, b. 1353, l. 6–7.

⁵² Vilniaus civilinio gubernatoriaus raštas Nr. 4874 Vilniaus generalgubernatoriui, 1872-12-02, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1866, b. 1353, l. 22v.

⁵³ Šv. Martyno brolijos narių sąrašas, 1873, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1866, b. 1353, l. 27–28v.

⁵⁴ Šv. Martyno brolijos narių sąrašas, 1878, in: *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius*, (toliau – *LMAVB RS*), f. 318, b. 5580, l. 1–2.

⁵⁵ Vidaus reikalų ministro raštas Nr. 3951 Vilniaus generalgubernatoriui, 1875-11-26, in: *LVIA*, f. 378, ap. bs 1866, l. 36; plg. Vilniaus gubernatoriaus raštas Nr. 3938 Vilniaus vyskupijos valdytojui, 1875-12-17, in: *LVIA*, f. 694, ap. 5, b. 5135, l. 4.

Yra išlikęs Šv. Martyno brolijos narių prašymas Vilniaus vyskupui Karoliui Hryniewickiui⁵⁶. Brolijos nariai prašė atkreipti dėmesį į brolijos narių ir parapijiečių padėtį bei duoti nurodymą gražinti kongregacijai tiek bažnytinį turtą, paimtą buvusios bernardinų bažnyčios klebonų, tiek du mūrinius namus, priklaususius Šv. Onos brolijai, nes tai esąs vienintelis Šv. Martyno brolijos šaltinis išlaikyti bažnyčią ir nuolatinį kleboną bei bažnyčios tarnus⁵⁷.

XX a. pradžioje Šv. Martyno brolija susirūpino Šv. Onos bažnyčios kapitaliniu remontu. Tai matyti iš šios brolijos tikrųjų narių 1901 m. balandžio 29 d. skubaus susirinkimo protokolo. Išklausę parapijos klebono garbės kanauninko Jono Laboko pranešimą, jie apsvarstė ir susipažino su remonto dokumentais – 1900 m. spalio 16 d. bažnyčios apžiūros protokolu, kurią atliko civilinis architektas Karojedovas, civilinis inžinierius Prozorovas ir karo inžinierius Krajevskis, planu ir sąmata, kuriuos sudarė žymus Varšuvos architektas Józefas Pijus Dziekoński, padedant inžinieriams Antanovi-

⁵⁶ Šv. Martyno brolijos narių prašymas Vilniaus vyskupui Karoliui Hryniewickiui, 1883-06-28, in: *LVIA*, f. 694, ap. 5, b. 5135, l. 13–15v. Šio prašymo pradžioje pagrindžiama mintis apie Šv. Onos bažnyčios Vilniuje atsiradimo senumą ir kad ši bažnyčia nuo pastatymo tarnavo katalikams užsieniečiams. Laikui bėgant šalia Šv. Onos bažnyčios atsirado bernardinų vienuolynas, iš pradžių medinis, vėliau po gaisro mūrinis. Toliau rašte aprašoma Šv. Onos bažnyčios ir bernardinų vienuolyno santykiai. Bernardinų vienuolyno vienuoliai duodavo kunigą atlikti liturgiją ir rūpintis užsieniečių katalikų dvasiniais poreikiais, rūpinosi bažnyčios vidumi ir išore. Šv. Onos bažnyčia turėjo du namus – Didžiojoje gatvėje ir Užupyje, kurie priklausė Šv. Onos brolijai. Šv. Onos parapijos bažnyčia turėjo savarankiškus klebonus ir valdė jai priklausantį turtą tiek bažnyčioje, tiek minėtus namus. Po septinto dešimtmečio pradžios politinių įvykių daug kas pasikeitė – tiek likimas pačios bažnyčios, tiek parapijiečių katalikų užsieniečių. Šv. Onos bažnyčia kažkodėl buvo priskirta buvusiai bernardinų bažnyčiai. Ir buvusios bernardinų bažnyčios klebonai nuo prelato Edvardo Tupalskio laikų iki prelato Aleksandro Kopcegovičiaus buvo jiems spaudžiant renkami Šv. Martyno brolijos prezidentais. Taip Šv. Onos bažnyčios klebonai liko priklausomi nuo buvusios bernardinų bažnyčios klebonų, kurie perėmė savo žinion visą kilnojamą ir nekilnojamą Šv. Onos bažnyčios turtą ir pradėjo su juo tvarkytis savo nuožiūra, neduodami atskaitos apie savo veiksmus. Šv. Martyno brolijos valdyba buvo priversta atsisakyti nuo kovos su visagale tuometine dvasine administracija. Gavę valdyti Šv. Onos bažnyčios turtą, buvusios bernardinų bažnyčios klebonai nesirūpino nei pačios bažnyčios priežiūra, nei jai priklausančiais namais, siekdami vien materialinės naudos ir taip palikdami Šv. Onos bažnyčią be vienintelio jos egzistavimo šaltinio. Dvasininkai dėl priklausomybės nuo buvusios bernardinų bažnyčios klebonų, nenorėjo tokiose sąlygose dirbti ir dėl to Šv. Onos bažnyčia ilgam likdavo be kunigo, o jeigu ir buvo skiriami dvasinės administracijos, tai nemokantys užsienio kalbų, išskyrus lenkų, ir dėl to tikintiesiems nebuvo naudingi.

⁵⁷ *Ibid.*, l. 15v.

čiui, Falevičiui ir Januševičiui⁵⁸. Valdžios institucijų atsakymai dėl Šv. Onos bažnyčios remonto buvo gauti po metų. 1902 m. gegužės 26 d. vykusiame Šv. Martyno brolijos susirinkime buvo supažindinta su Vilniaus gubernatoriaus raštu, kuriame buvo pateiktas vidaus reikalų viceministro Durnovo 1902 m. kovo 26 d. raštas, kad iš ministerijos pusės nėra kliūčių vykdyti Šv. Onos parapijinės bažnyčios remontą pagal patvirtintą planą ir rengti laisvanorišką rinkliavą Vilniaus vyskupijos ribose. Tačiau piniginių lėšų iš pagalbinio kapitalo procentų skirta nebuvo. Iš savo pusės Vilniaus gubernatorius nematė kliūčių, kad būtų įkurtas laikinas komitetas vadovauti bažnyčios remontui ir aukų rinkimui. Numatyta, kad bažnyčios remontas turi būti vykdomas prižiūrint tam teisę turinčiam technikui. Susirinkimas nusitatė, kad laikinąjį komitetą turi sudaryti tokie asmenys, kurie savo techninėmis žiniomis galėtų prisidėti prie remonto darbų atlikimo, ir tokie, kurie galėtų prisidėti prie aukų rinkimo remontui. Komiteto pirmininku nutarta kviesti grafą Adomą de Broel-Pliaterį, pirmininko pavaduotoju – Šv. Onos bažnyčios kleboną garbės kanauninką Laboką⁵⁹. Bažnyčios remonto darbai užtruko iki 1909 m.⁶⁰

Šv. Martyno brolija prie Šv. Onos bažnyčios po bažnytinių brolijų uždarymo išliko veikti todėl, kad ji jungė tikinčiuosius užsieniečius, daugiausia

⁵⁸ Šv. Martyno brolijos nepaprastojo susirinkimo protokolas, 1901-04-29, in: *LMAVB RS*, f. 318, b. 40159, l. 1. Pagal sudarytą sąmatą vidaus ir išorės remontas turėjo kainuoti 70 000 rublių. Vėliau susirinkimas atkreipė dėmesį į du sunkumus: 1) Vilniaus užsienio katalikų bendrija buvo nepajėgi surinkti tokios pinigų sumos; 2) bažnyčia buvo gotikos architektūros paminklas ir dėl to reikėjo profesionalaus meninio remonto. Susirinkimas nutarė prašyti Vilniaus vyskupą, kad jis tarpininkautų šiais klausimais: 1) kad valdžios institucijose būtų gautas leidimas užsienio katalikų bendrijai sudaryti laikiną 5–10 asmenų komitetą, kuris vadovautų Šv. Onos bažnyčios remontui ir rūpintųsi lėšų rinkimu; 2) kad Romos katalikų dvasinėje kolegijoje būtų gautos lėšos bažnyčios remontui iš remontams skirto kapitalo; 3) kad iš valdžios būtų gautas leidimas Šv. Onos bažnyčiai neribotam laikui rinkti savanoriškas aukas Vilniaus gubernijoje tol, kol bus surinkta 70 000 rub. suma. Susirinkimas numatė prašyti Vilniaus vyskupą būti komiteto garbės pirmininku. Komiteto pirmininku buvo numatytas imperatoriaus dvaro štalmeisteris grafas Adomas de Broel-Pliateris. Šį pasirinkimą motyvavo tuo, kad grafas de Broel-Pliateris buvo žinomas kaip patyręs administratorius ir meno, architektūros bei archeologijos žinovas. Komiteto pirmininko pavaduotoju buvo numatytas Šv. Onos parapijos klebonas.

⁵⁹ Šv. Martyno brolijos susirinkimo protokolo kopija, 1902-05-26, in: *LMAVB RS*, f. 318, b. 40159, l. 3–4.

⁶⁰ Plačiau žr. Janina Bartkienė, Nepalys Kitkauskas, „Vilniaus Onos bažnyčios restauravimas 1902–1909 ir 1969–1971“, in: *Architektūros paminklai*, Vilnius, 1975, t. 3, p. 72–86; Vladas Drėma, *Vilniaus Šv. Onos bažnyčia. Vilniaus katedros rekonstrukcija 1782–1801 metais*, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 133–164.

vokiečius. Šv. Onos bažnyčia buvo skirta aptarnauti katalikams užsieniečiams. Šv. Martyno brolijos įstatai buvo patvirtinti vidaus reikalų ministro. Ši brolija rūpinosi visam Vilniui svarbiu architektūriniu paminklu Šv. Onos bažnyčia.

Išvados. Po 1863–1864 m. sukilimo numalšinimo Rusijos imperijos valdžia ėmėsi įvairių represinių priemonių prieš Katalikų Bažnyčią. Buvo uždarinėjamos bažnyčios, vienuolynai, uždraustos bažnytinės procesijos už bažnyčių ribų, ribojama kunigų keliavimo teisė. Viena iš represinių priemonių buvo ir bažnytinių brolijų uždarymas.

Nustatyti tikslų Vilniaus bažnytinių brolijų skaičių prieš jas uždarant nėra lengvas uždavinys, nes nesutampa archyvinuose dokumentuose pateikiami duomenys. Pagal surinktus duomenis 1864–1868 m. Vilniuje prie bažnyčių veikė 13 pavadinimų 15 brolijų. Daugiausia jų buvo prie Šv. Jono bažnyčios (4), po 2 prie Šv. apaštalų Petro ir Povilo, Bernardinų ir Šv. Onos bažnyčios. Prie kitų bažnyčių buvo po vieną. Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasiidėjimo ir Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės (Škaplieriaus) brolijų buvo po 2. Po vieną broliją buvo Penkių Kristaus žaizdų, Skaistyklos sielų gelbėjimo, Švč. Mergelės Marijos Maloningosios, Švč. Mergelės Marijos Ramintojos, Švč. Mergelės Marijos Vardo, Švč. Trejybės, Šv. Barboros, Šv. Martyno, Šv. Onos, Šv. Teklės, Šv. Rožinio.

Brolijos buvo uždarytos Vilniaus generalgubernatoriaus Aleksandro Potapovo 1868 m. balandžio 20 d. aplinkraščiu. Oficialiai buvo formuluota, kad uždaromos tik tos brolijos, kurios neturi teisėto pagrindo ir vyriausybės leidimo savo veikimui, o tos brolijos, kurios turi teisėtą pagrindą, paliekamos veikti toliau. Vilniuje buvo uždarytos visos, išskyrus vieną prie Šv. Onos bažnyčios veikusią Šv. Martyno broliją. Ši brolija buvo viena veikianti brolija visoje Vilniaus vyskupijoje. Ji palikta veikti todėl, kad jungė Vilniaus mieste gyvenančius katalikus užsieniečius. Brolijos įstatus vidaus reikalų ministras patvirtino 1875 m. Uždarytų brolijų kilnojamas turtas buvo atiduotas toms bažnyčioms, prie kurių veikė brolijos. Buvusių brolijų pinigines sumas ir nekilnojamas turtas buvo perduoti Sankt Peterburgo Romos katalikų dvasinės kolegijos žiniai. Netgi valdžios pareigūnų buvo nurodoma, kad bažnyčių, prie kurių buvo brolijos, klebonai surinktų brolijų embleminius ženklus, įstatus ir brolijų knygas ir paskui policijos priežiūroje visa tai turėtų būti sunaikinta.

Priedas

VILNIAUS MIESTO BROLIJOS PRIEŠ JŲ UŽDARYMĄ 1864–1868 M.

Nr.	Brolijos pavadinimas	Bažnyčia prie kurios veikė
1	Penkių Kristaus žaizdų	Šv. spaštalų Petro ir Povilo
2	Skaistyklos sielų gelbėjimo	Visų Šventųjų
3	Švč. Mergelės Marijos Maloningosios	Šv. spaštalų Petro ir Povilo
4	Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo	Šv. Jono, Bernardinų
5	Švč. Mergelės Marijos Ramintojos	Šv. Jono
6	Švč. Mergelės Marijos Škaplierinės (Škaplieriaus)	Šv. Jono, Visų Šventųjų
7	Švč. Mergelės Marijos Vardo	Katedra
8	Švč. Trejybės	Šv. Rapolo
9	Šv. Barbaros	Bernardinų
10	Šv. Martyno	Šv. Onos
11	Šv. Onos	Šv. Onos
12	Šv. Teklės	Šv. Jonų
13	Šv. Rožinio	Šv. Dvasios

Šaltiniai: Duomenys apie Vilniaus miesto parapijų bažnyčių brolijas, 1864-09-01, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 65–68; Vilniaus vyskupijos dvasinės konsistorijos raštas Nr. 5673 Vilniaus miesto dekanato dekanui, 1868-09-21, in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11740, l. 16v–17; Duomenys apie Vilniaus miesto dekanato brolijas, [1868], in: *LVIA*, f. 604, ap. 1, b. 11741, l. 289–294; Vilniaus katedros valdybos raštas Nr. 3 Vilniaus 2-os dalies pristavui, 1867-01-23, in: *LVIA*, f. 604, ap. 4, b. 1832, l. 380.

THE ABOLITION OF CONFRATERNITIES IN VILNIUS IN THE MID-19TH CENTURY

Algimantas Katilius

Summary

The aim of this paper is to find out how many confraternities were active in Vilnius before their closure. The task is far from easy as the archival sources give different data. It was established that before their closure, there were fifteen confraternities of thirteen names in the churches of Vilnius. They functioned in eight churches. St John's church had four confraternities and it was the largest number among the churches; the churches of St Peter and Paul, of the Bernardines, and of St Anne had two confraternities each. Other churches had one confraternity each.

The confraternities were abolished on the basis of the circular of 20 April 1868 issued by Alexander Potapov, Governor General of Vilnius. The official version was that only those confraternities were closed which did not have legitimate grounds and the government's permission for functioning, while those with legitimate grounds were left intact. All confraternities in Vilnius with the exception of just one, St Martin's fellowship of the Church of St Anne, were closed. St Martin's was the only functioning confraternities in the entire diocese of Vilnius. It was not closed because it united Catholic foreigners residing in the city of Vilnius. The statute of this confraternity was approved by the minister of internal affairs in 1875. The movable property of the closed confraternities was passed on to the churches that the confraternities belonged to. Their money and real estate were put under control of the Roman Catholic Spiritual College in St Petersburg.